

DLASKŮV ZAPOMENUTÝ VEJTAH. DROBNÉ ZAMYŠLENÍ NAD METODOLOGICKÝMI VÝCHODISKY EDIČNÍ PRAXE*

Marek Fapšo

DLASK'S FORGOTTEN VEJTAH. A LITTLE REFLECTION ON SOME METHODOLOGICAL STARTING POINTS IN EDITORIAL PRACTICE

The methodological paper considers the possibility of interpreting folk chronicles from the turn of the 19th century. It addresses the question of how one can interpret what are often stodgy and unoriginal excerpts from foreign books that were widely used by the peasant scribes. It cites the example of a peasant scribe and village magistrate, Josef Dlask, whose chronicle saw the light of day recently, for the first time in an unabridged edition.

KEYWORDS:

Josef Dlask; peasant scribes; Turnov; chronicles; Dolánky; transcript; edition; methodology

Problém studia tzv. lidových písmáků, respektive lidových kronikářů byl od počátku problémem metodologickým. Již na konci 19. století, kdy se počíná moderní soustavný zájem o tuto problematiku, si badatelé uvědomovali míru složitosti celé otázky. Ve všem zjednodušení lze tento problém charakterizovat jako vztah jedinečnosti a reprezentativnosti písemných pramenů lidové provenience. Na jedné straně bylo zřejmé, že výtvar jakékoli kroniky, paměti či pouhých poznámek na okraj modlitební knížky v době přelomu 18. a 19. století je výtvořem ojedinělým ve vztahu k celkovému počtu poddaných v českých zemích. Na stranu druhou se od takovýchto pozůstatků minulosti očekávala značná vypovídací hodnota o skupině obyvatel, jejichž osudy byly jinak značně zatemněny nedostatkem jiných pramenů. Obecné, spíše úřední prameny bylo třeba doplnit prameny z oblasti konkrétní historické zkušenosti. Všechny tyto snahy byly podpořeny etablovaným nacionalismem, jenž rád přivítal jakékoli poznání poddaného obyvatelstva jakožto jednoho z klíčových nositelů národní myšlenky v době po Bílé hoře.

Zmíněné dilema se bravurně pokusil rozřešit Josef Pekař, který jako jeden z prvních poukázal (i pod vlivem německého sporu o dílo Karla Lamprechta) na vztah píšících sedláků a selského stavu jako takového, neboť pro něj byli tito jedinci jakýmsi písemným ztělesněním ducha poddanského lidu, jehož otisk se nám dochoval do dnešních dnů.¹ Na Pekařovo dílo navázal ve stejném smyslu i František Kutnar, byť teze svého učitele hlouběji promyslel a metodologicky ukotvil.² V základní myšlence

* Tento výstup vznikl v rámci zastřešujícího projektu Specifického vysokoškolského výzkumu 2017 – 260422 řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

1 Josef PEKAŘ, *Paměti sedláka Josefa Dlaska*, in: Týž, *O smyslu českých dějin*, Praha 1990, s. 365–375 a Týž, *Paměti Františka Jana Vaváka*, in: tamtéž, s. 314–356.

2 Konkrétně jde hlavně o ediční text a jeho teoretickou reflexi v: František KUTNAR (ed.), *Paměti sedláka Josefa Dlaska*, Praha 1941.

se však neodchýlil. Ve druhé polovině minulého století hledal Antonín Robek u lidových kronikářů odraz sociálně-hospodářských poměrů, které přispěly k emancipaci venkova.³ I nejnovější bádání na tomto poli se pohybuje právě v mezích nastíněného dilematu, byť se jeho slovník značně pozměnil pod vlivem nejrůznějších myšlenkových vlivů. Smyslem následujícího příspěvku je odkrýt metodologické úskalí celého konceptu, které dle mého soudu vychází najevo v souvislosti s novým vydáním Dlaskovy kroniky.

Dlaskovy zápisky, jež se pod názvem *Pamětnosti* nachází v turnovském Muzeu Českého ráje, vyšly tiskem celkem třikrát. Poprvé je vydal v roce 1898 emeritní řídící učitel Václav Vaněk,⁴ podruhé v roce 1941 zmíněný František Kutnar a na začátku roku 2015 Alžběta Kulíšková. Nejnovější vydání se od těch dvou předchozích odlišuje tím, že je jako jediné vydáním kompletním.⁵ Obě předcházející přinášela vždy pouze selektivě vybrané části celého rukopisu, přičemž tato selekce probíhala podstatně shodně. Chybějící a nyní poprvé vydaná část Dlaskových pamětí je klíčem k mým úvahám.

Josef Dlask, který žil v letech 1782–1853 v Dolánkách u Turnova, je znám primárně díky statku, jenž se do dnešních dnů dochoval ve velmi dobrém stavu. Tento sedlák a rychtář si někdy od roku 1805 vedl zvláštní rukopisný svazek, který sestává z několika velmi odlišných částí. Nejznámějším a donedávna jediným známým partem jsou samotné Dlaskovy paměti, jakási kronika popisující léta od roku 1716 do roku 1844. Tu však nyní nechme zcela stranou. Předzazené jsou jí totiž v rukopise dvě sekce, které jsou naplněny zcela odlišným typem textu. První je výťah či opis z knihy Jiřího Václava Paroubka s názvem *Vejtah světa. To jest skrovná povědomost historie světské, neb politické z obšírných historiích sebraná, a k snadnějšímu pochopení, a k paměti mládeži školní v otázkách a odpovědi postavená*, která vyšla v roce 1765. Navazující část pak tvoří výpisky z Beckovského *Poselkyně starých příběhů českých*, tedy z ještě o půl století staršího spisu barokního historika. Oba tyto dva Dlaskovy texty spatřily světlo světa tisku teprve letos.

Paroubkova kniha je z formálního hlediska souborem otázek a odpovědí, které připomínají spíše středověké tomistické traktáty než osvícenské pojednání o světě. I obsahem se dnes zdají velmi naivní. Na začátku je pozornost zaměřena na planetu Zemi a její světadíly, pak přechází k mírám, vahám a živlům. Pro ilustraci uvedu několik příkladů, abych čtenáři přiblížil charakter nepřilíš známého textu:

„Proč voda uhašuje oheň? — Proto, že oheň rozděljuje a do dírek ohně vstupuje.“⁶

„Čím jest to, že oheň k spálený ráně přidaný bolest menší? — Tím, že částky ohně, které jsou v ráně, ven k sobě přitahuje, a tak bolest menší.“⁷

3 Otakar NAHODIL — Antonín ROBEK, *České lidové kronikářství*, Praha 1960.

4 Václav VANĚK (ed.), *Zápisky Josefa Dlaska, rolníka v Dolánkách u Turnova a Dějiny školy dolánecké*, Turnov 1898.

5 Alžběta KULÍŠKOVÁ (ed.), *Zápisky sedláka Josefa Dlaska — Měl jsem nestalé štěstí*, Turnov 2015.

6 Tamtéž, s. 27.

7 Tamtéž.

„Proč oheň hromový snázej se s mlékem, vzláště kozím, uhašuje nežli s vodou? — Protože mastnota mléka jest lípká a jako sklížená, která snázej průduchy ohně uhašuje nežli voda, která jest řídká.“⁸

„Kolikrát za den oddýcháme? — Za den a noc totiž 106 800krát, totiž, když zdraví sme, a to tím, že tolikrát pulsovni neb životni síla v nás se pohybuje.“⁹

Dále se otázky týkají světových jazyků, dějin velkých říší a významných panovnických rodů Svaté říše římské. *Vejtah* je zakončen otázkami pro obecné poučení, ale i pobavení:

„Kdo nejvíce kněch sepsal? — Svatý Augustin 30 tisíc. Též Didimus 4 tisíce, pak Theofrastrus, lékař, 700 sepsal velkých knih.“¹⁰

„Kdo nejdéle spal? — Léta Páně 250 za Decia, tyranského císaře, 7 vlastních bratří z bázně a souznení a muk vešly do hluboký jeskyně a tam 200 let pořád spali, a když z ní vyšli, všechno zjinačené v Římě spatřili. Též v Lubeku, v městě římským, jeden žák v skrytým místě 7 let stále spal.“¹¹

Na Paroubkův *Vejtah* navazují výpisky z Beckovského, které jsou řazeny chronologicky, a vždy k jednomu letopočtu přináležejí určitá událost. Takže k roku 785 čteme o nálezu obra ve sklepě města Tetína, jehož hlava měla více jak 6 loktů, v roce 938 o sv. Václavovi a k roku 1413 uvádí, že se toho roku Jan Hus pohádal se sedlákem o významu papeže a kardinálů.¹² Významné historické události jsou doplněny o perličky a pamětihodnosti napříč časy i místy. Svě poznámky opatřil Dlask i přesnou paginací originálu.

Ve zmíněné nejnovější edici Dlaskovy kroniky zabírají tyto výpisky takřka polovinu rozsahu. Proč ale nebyly zařazeny do starších edic? Domnívám se, že hlavní důvod tkví právě v onom metodologickém napětí, které jsem nastínil na začátku. Jestliže cílem studia lidových kronikářů a písmáků je poznání nějakého širšího společenského a kulturního kontextu jinak těžko poznatelného prostředí venkovského lidu, pak je třeba klást důraz na ty části kronik, které mají bezprostřední vztah k žité zkušenosti autora. Barbora Mlynaříková, autorka jednoho z nejrozsáhlejších moderních pojednání o tomto fenoménu, hned v úvodu své knihy několikrát čtenářům sděluje, že pro takové studium je klíčové poznání autora a jeho světa.¹³ Tedy důraz na jeho specifickou a originalitu, skrze kterou je možné konstruovat jeho osobitost jakožto reprezentativní typus určité mentality, sociokulturního habitu atd. Pokud se

8 Tamtéž, s. 29.

9 Tamtéž, s. 31.

10 Tamtéž, s. 84.

11 Tamtéž, s. 87.

12 Tamtéž, s. 95n.

13 Barbora MLYNAŘÍKOVÁ, *Geografický horizont prostého člověka v Čechách v letech 1740–1830*, 2 sv., Praha 2001.

tedy v Dlaskových zápiscích často objevují konkrétní poznámky o cenách obilí, počasí nebo náboženských otázkách, lze stanovovat určité hierarchie hodnot venkovského lidu. Do této konstrukce však nezapadají zmíněné opisy. Vždyť co nám mohou říct z hlediska svého obsahu? O Dlaskovi a venkovském lidu nic, možná že nám řeknou něco o barokní historiografii nebo o zeměpisu poloviny 18. století, ale pro tyto účely je lepší přece sáhnout k původním verzím. Jejich paradox spočívá v tom, že postrádají jedinečnost, a tedy nemohou být reprezentativní.

Obvykle sdílený výklad příčin vzniku venkovského písmáctví, respektive kronikářství staví na konstatování, že druhá polovina 18. století přinesla převratné změny pro selský stav související s reformami Marie Terezie a Josefa II. A právě překotnost doby přivedla některé ze sedláků ke psaní, skrze něž se snažili reflektovat čas, ve kterém žili. Hodnota pramenů tohoto typu pak tkví v subjektivní reflexi proměny (nejen) venkova, odrážející nicméně jisté objektivní (mentální, sociální, kulturní, apod.) předpoklady této subjektivity. Jinak řečeno, každý jedinečný kus paměti nebo kroniky zrcadlí ducha doby. V tomto směru stojíme stále v rámci, jež před sto lety nastavil Josef Pekař.

Můžou ale nudně a zjevně neoriginální úvodní části Dlaskových pamětí také něco vypovědět? Mohou, a to hned ve dvou směrech: zaprvé ve vztahu k dějinám přelomu 18. a 19. století a zadruhé o nás a naší metodologii, jež je předmětem tohoto příspěvku.

Naše putování do světa lidového písmáka Dlaska musím zahájit zpochybněním pojmu, který jsem doposud používal úplně nereflexivně — pojem „výpisky“. Pokud mluvíme o vypisování či výpiskách, vždy předpokládáme distanci mezi původním autorem a vypisovačem. To znamená, že člověk, který takové výpisky pořizuje, netvoří autentický či originální text. Zajisté je možné zkoumat subjektivitu a selektivnost takových poznámek, avšak vždy jsme schopni konstruovat linii mezi oběma texty. Hodí se ale tento pojem na popis Dlaskova úvodu?

V jistém ohledu ano, nicméně zakrýváme si tím podstatný problém, že totiž Dlaskův opis Paroubkovy knihy tvoří integrální vyprávění o světě, ve kterém dolánec sedlák žije a do něž zařazuje své vlastní vyprávění. Nejde tedy pouze o nějaký koncept, o nějakou přípravu k další originálnější práci, což více či méně implikuje pojem výpisků. Jedná se dle mého soudu o autonomní a autentický Dlaskův výklad světa a jeho dějin, na jejichž konci sám stojí. Odkud se bere tato zvláštnost? Zřejmě tkví v moderním pojetí autorské originality, do níž už nejsme schopni přijmout tento druh textu. Ona originalita a autenticita má však svou historicitu a podmíněnost. Současná obsese citací a fetišizace původnosti zcela zakryla proměny v recepci textů.

Dlaskovy úvodní části, které byly dlouhou dobu opomíjeny, otevírají velký prostor možných interpretací, na které tu není místo. Proto se spokojím pouze s dílčími nástřely. Opisy z Beckovského přinášejí pozoruhodný vhled do vnímání času, neboť ukazují programově sestavenou časovou osu od roku 646, od doby příchodu Praotce Čecha, do roku 1526 a bitvy u Moháče. Dlask cítil potřebu doplnit i události následující až do roku 1789, k čemuž využil známý Rulíkův *Kalendář historický* z přelomu 18. a 19. století.¹⁴ Tyto dva prameny mu umožnily zaplnit „prázdný“ prostor minulosti a zavěsit na časovou osu události tak, aby dějiny dostaly svůj tvar. Navíc lze z Dlas-

14 A. KULÍŠKOVÁ (ed.), *Zápisky*, s. 147–152.

kovy selekce událostí usuzovat na hodnotové priority v pojetí dějin. Tento zdánlivě neoriginální záznam z „notoricky“ známých textů, jenž se zdá být nevhodný k edici, otevírá možnosti výkladu ve směru dějin idejí přelomu 18. a 19. století.

Vedle historické látky Dlask sbíral i texty zeměpisné, jak jsem ukázal výše. Paroubkova kniha se zabírá mimo jiné i popisem jednotlivých kontinentů a Dlask si vypsal informace o Evropě, Africe, Asii i Americe. Ty poznámky jsou důležitým pramenem pro konstruování geografického horizontu, o jehož zachycení se ve zmíněné knize pokusila i Barbora Mlynaříková. Je známo, že právě v této době, kolem roku 1800, došlo k rozbití tradičního zemského vnímání omezeného na hranice panství a utváření nových horizontů. Dlaskův text může být vhodným materiálem pro výzkum tohoto druhu.

Vnímání autority psaného slova je něco, co Dlaskovi umožnilo doslovné přijetí Paroubkovy a Beckovského knih nikoli jakožto pramenů pro další studium, ale jako vyjádření vlastních názorů na svět, tedy jakožto autentický a originální výtvar. Při srovnání s učeneckými pracemi Ignáce Cornovy (Stránského *Staat von Böhmen*) a Gelasia Dobnera (o Hájkově kronice) je zřejmá podstatná odlišnost. Josef Dlask funguje v jiném myšlenkovém a diskurzivním modu, v podstatně archaičtějším než zmíněné osvícenci, což není dáno pouze žánrem děl. Od čteného a přepisovaného textu nemá kritický odstup, na některých místech ho dokonce zcela logicky a nerozlišitelně doplňuje. Tyto prvky Dlaskova textu odkazují k složitému myšlenkovému světu, kde hranice mezi opisem a originalitou není tak zřejmá, jak bychom si přáli. Mimoběžná badatelská otázka může být: nakolik byl úspěch buditelských snah první poloviny 19. století v širokých vrstvách podmíněn přetrvávající existencí archaického modu úcty k psané autoritě, která neumožňovala reflektovanou práci se sdělením (obroditelských) textů?

Každopádně pokud chápeme první části Dlaskovy kroniky nikoli jen jako doplňkové výpisky k „hlavnímu“ textu jeho vzpomínek, pak nám to otevře nové perspektivy jeho studia. Začne být zajímavé sledovat, v čem spočívá jedinečnost jeho kroniky, totiž v tom, jaký geografický, politický, historický a obecně kulturní rozhled představuje. V tomto ohledu Dlask vyčnívá nad své současníky.¹⁵ Zároveň je ale dokladem na venkově stále přetrvávajícího myšlenkového modu, na jehož rozbor vlastně ještě stále čekáme. Letité debaty o kontinuitě a diskontinuitě v myšlení přelomu 18. a 19. století, tj. nakolik se na proměnách sledované doby podílela starší barokní tradice a nakolik nové moderní osvícenské uvažování, jsou jen dokladem naší analytické bezmocnosti. Dlask je dokladem toho, jak se osvícenské emancipační a vzdělávací trendy střetly s „barokním“ myšlením a vytvořily specifický svět, který stále čeká na svou interpretaci. Z otázky, jaký byl svět Josefa Dlaska, se přesouváme k otázce, jak Josef Dlask svůj svět konstruoval. Od obsahu konkrétna k diskurzivním pravidlům. To neznamená, že by absence studia Dlaskova *Vejtahu* diskvalifikovala celý dosavadní přístup. Naopak, tento promyšlený a plodný svět historiografického zájmu o lidové písmáctví a kronikářství může být produktivně obohacen přizváním dosud opomíjených částí.

15 Problém ale spočívá v tom, že nedostatek pramenů znemožňuje konstruovat horizont těchto jeho současníků, což komplikuje celou interpretaci.

RÉSUMÉ:

The introductory part of the *Dlask Chronicle*, consisting of excerpts from period popular science literature by Jiří Václav Paroubek, was completely neglected in the classical editions, and only the last edition includes it in its corpus. Referring to this newly published text, the paper attempts to interpret two levels of a problem inherent in it. On the one hand, the question arises about the role played by Paroubek's book or the copy of it in the *Dlask Chronicle*, and what can be gained from this 'unoriginal' concept of the study of the phenomenon of rural peasant scribes writing at the turn of the 19th century. A second level which the paper concerns is the question of the methodology for tackling such a problem and its importance for contemporary research on the turn of the 19th century. The existing editorial practice systematically omitted the above-mentioned parts of the *Dlask Chronicle*. This step is not an easy and unproblematic decision as it has deep roots in the methodology of historical research and in its posing of questions. Understandably, by omitting one part of the chronicle historical thought forfeits some of the possible questions and answers, losing some of history.

Mgr. et Mgr. Marek Fapšo je doktorandem na Ústavu českých dějin FF UK a Katedře dějin a didaktiky dějepisu na PedF UK. Zabývá se dějinami idejí v 19. a 20. století, dějinami historiografie a problémem česko-německých vztahů v českých zemích (fapso.marek@gmail.com).

